

Andor Dudits a dozvuky preraphaelistických inšpirácií na jeho košickej maľbe*

Marta HERUCOVÁ

Abstract

Budapest painter Andor Dudits (*1866 – 1944) created a monumental wall painting in honour of Francis II Rákóczi in the Cathedral of St Elizabeth in Košice from 1914 to 1916. It belonged to one of the last adaptations of the topic of anti-Habsburg resistance in painting in the Hungarian Kingdom. It was created based on a competition organized by the State Monuments Commission. With it, Dudits continued his previous Art Nouveau works in the sacral space (Bačka Topola, 1908; Brezno, 1909). Its concept and composition can be compared to the painting *The Bridge of Life* by Walter Crane, which was exhibited in the form of a graphic in Budapest. The impression of a mosaic, golden background, the look of Rákóczi's mother Jelena Zrinska, and a funeral procession point also to other Pre-Raphaelite inspirations.

Keywords: Royal Hungarian history painting, Art Nouveau, influences of Pre-Raphaelites, Francis II Rákóczi, iconography of stages of life, Walter Crane, Andor Dudits

Na severnej stene transeptu Dómu sv. Alžbety v Košiciach je monumentálna nástenná maľba na počesť heroizovaného sedmohradského kniežat'a a protihabsburského bojovníka Františka II. Rákociho.¹ Vznikla počas I. svetovej vojny, v rokoch 1914

až 1916, podľa návrhu, ktorý sa rodil niekoľko rokov v ateliéri budapeštianskeho maliara Andora Duditsa.

Dudits bol potomok chorvátsko-benátskej šľachtickej rodiny.² Narodil sa v Pešti 24. júna 1866 ako druhé zo siedmich detí lekára Miklósa Duditsa a Idy

* Štúdiá vznikla s podporou projektu VEGA č. 2/0071/19 *Symbolizmus na Slovensku*.

¹ Osobnosť *Ferenca II. Rákócziho de Felsővadász* (*1676 Borša, Zemplínska župa – †1735 Tekirdağ, Turecko) približuje GEBEL, S.: *A Rákóczi-szabadságharc: 1703 – 1711*. Budapest 2013 (s prehľadom maďarskej literatúry); TAJTÁK, L.: Povstanie Františka II. Rákociho v slovenských dejinách. In: *Memorialis – historický spis slovenských stolíc*. Eds.: KOVAČKA, M. – AUGUSTÍNOVÁ, E. Martin 2008, s. 12-20; *Povstanie Františka Rákócziho 1703 – 1711 (v novšom priblížení)*. *Rákóczi-szabadságharc 1703 – 1711 (újabb megközelítésben)*. Ed.: KÓNYA, P. Prešov 2005.

² Jeho predok Andrija Dudić z Orehovice (*1533 Budín – †1589 Wrocław), ktorého zvečnil na nástennej maľbe v Maďarskom národnom archíve, bol známy humanista, pécsky biskup, diplomat a prívrženc reformácie, syn kráľovského

kancelára Hieronyma Dudića, ktorý pochádzal z Dalmácie, a Magdalény, rod. Sbardellati, ktorá pochádzala z benátskej patricijskej rodiny. Po smrti otca sa ho ujal strýc, vacovský biskup Agostino Sbardellati, ktorý mu umožnil vzdelanie. Známy sa stal aj tým, že na Tridentnom koncile presadzoval zmier s protestantmi a zrušenie celibátu. 1566 ho cisár Maximilián II. vyslal na kráľovský dvor do Krakova. 1567 sa vzdal postu biskupa, prestúpil k protestantom a oženil sa s dvornou dámou Reginou Strass/Strasz. Pápež Pius V. uvalil na neho kliatbu. Po siedmich rokoch odovdovel, 1574 sa oženil s Elžbietou, rod. Zborowskou (*1538 – †1601), vdovou po grófovi Janovi Tarnowskom. Mal osem detí. Keďže sa zasadzoval za zvolenie Maximiliána II. za poľského kráľa a korunu získal Štefan Bátori/Báthory, Krakov opustil. 1578 si kúpil panstvo Paskov (pri Ostrave), ale život tam mu nevyhovoval a na ďalší rok panstvo predal. Usadil sa vo Wroclawe a v kruhu učencov sa venoval filozofii, astronómii a medicíne. Je pochovaný v tamojšom Kostole sv. Alžbety, kde má aj epitaf. ALMÁSI, G.:

Amálie, rod. Képešy.³ Rodičia sa zoznámili a žili v Novom Bečeji vo Vojvodine, potom v Békescsabe, Pešti, opäť v Békescsabe, Debrecene/Debrecíne, Pribeníku na Zemplíne, kde bol otec domácim lekárom grófa Antona Mailátha *de Székely*. Napokon sa usadili v Pešti. V Békescsabe sa spoznali s maliarom Michaelom Liebom, ktorý ich portrétoval; otec mu liečil problémy s očami. Lieb sa učil v neďalekej obci Gyula, od roku 1863 v Pešti, kde si zmenil meno na Mihály Munkácsy. Portréty rodičov od Munkácsyho viseli v Duditsovom ateliéri do konca jeho života. Otec chcel, aby sa jeho syn stal umelcom, ale nedožil sa toho. Andor študoval na peštianskom piaristickom gymnáziu a potom maliarstvo vo Viedni a v Mníchove. Keď ukončoval svoje štúdiá v Budapešti, otec zomrel. Duditsovi rodičia boli rozvedení a matka sa v roku 1889 vydala za rodinného priateľa Jánosa Regeleho, riaditeľa kancelárie Snemovne reprezentantov.

Andor Dudits sa oženil ako 34-ročný. Dňa 12. februára 1901 si v Budapešti zobral za manželku svoju modelku Stefánia Pécsi.⁴ Pochádzala zo židovskej rodiny, bola dcérou kvetinára Emanuela Pécsiho (Fuchsa) a Júlie, rod. Rieger. Mali syna Andora ml.,⁵ ktorý sa stal lekárom, pôsobil v Budapešti, Szegede a Leviciach; mal syna a dvoch vnukov. Duditsova

švagriná, najstaršia sestra jeho manželky, Olga Pécsi, vyd. Garami,⁶ sa druhýkrát vydala za sochára Ede Margóa (Morgensterna), s ktorým Dudits spolupracoval pri tvorbe prvého (nerealizovaného) návrhu na košickú maľbu.

Dudits s rodinou býval od roku 1903 na Kelenhegyi út 12 v XII. okrese v Budapešti (na dome nechala rodina v roku 2015 umiestniť pamätnú tabuľu). Venoval sa rôznym, najmä historickým, námetom. Viaceré štátne objednávky získal od kontroverzného ministra kultúry Kuna Klebelsberga.⁷ Ten ho v roku 1922 menoval za profesora maliarskych techník na Vysokéj škole výtvarných umení. Od roku 1923 predsedal Benczúrovej spoločnosti. Po smrti ministra ho prepustili a stratil aj možnosť realizácie ďalších projektov. Prepojenie s Klebelsbergom spôsobilo, že upadol do nemilosti. Zomrel 7. septembra 1944 vo veku 78 rokov. Jeho náhrobok na Farkasrétskom cintoríne bol zničený.⁸

Euforický záujem o pripomínanie si veľkých postáv uhorských dejín, ku ktorým patrili aj Rákoci, eskaloval u predošlých generácií maďarských národovcov, ktoré zažili prehru v revolúcii 1848/1849 a následné represálie zo strany habsburského cisárskeho dvora.⁹ Pokračoval v časoch maďarských mocenských zápasov, korunovaných úspechom

---

The Uses of Humanism. Andreas Dudith (1533–1589), Johannes Sambucus (1531–1584), and the East Central European Republic of Letters. Leiden 2009; PURATIĆ, Ž.: Hrvatski humanist Andrija Dudić. In: *Mogućnosti*, 38, 1991, č. 8-10, s. 725-736.

³ Otec *1835 Mátraszőlős, Novohradská župa – †1892 Budapešť; matka *1844 Budín – †1895 Budapešť; Andora krstili v r. k. kostole v Józsefvárosi 28. 6. 1866 ako *Andreas Josephus Stephanus*. Súrodenci: Miklós István (*†1865 Békescsaba), Ilona Anna Vilhelmina (*†1867 Békescsaba), obaja zomreli krátko po narodení, nasledovali Miklós József Tibor (*1869 Debrecen – † pred 1892), János (*1871 Veľké Trakany, Zemplínska župa – † pred 1892), Pál Oszkár (*1872 Pribeník, Zemplínska župa), ktorý bol úradník, redaktor a potom majiteľ vydavateľstva, 1913 sa oženil so Zsófiou Kracsmarik a 1919 sa rozviedol. Najmladšia bola Irma Erzsébet Katalin Júlia (*1877 Budapešť), ktorá sa vydala za Sándora Palaszovského, mala štyri deti (Andora, Bélu, Edit a Mariannu). REISZ, C. T.: Dudits Andor festőművész családi kapcsolatai. In: *Turul*, 86, 2013, č. 3, s. 108-116 (tu s. 113).

⁴ *1881 Budapešť – †1954.

⁵ *1904 Budapešť – †1943 Levice, Tekovská župa.

⁶ *1877 Pešť – †1973 Budapešť.

⁷ *1875 Pecica, Aradská župa – †1932 Budapešť.

⁸ Andor Dudits nemal doteraz individuálnu výstavu a nemá ani monografiu. Výskumu jeho osobnosti sa najviac venuje historik a archívár Csaba T. Reisz. REISZ, C. T.: Dudits Andor festőművész délvidéki művei. In: *Apexon (Archeon)*, časopis Archívu Vojvodiny, 1, 2018, č. 1, s. 363-375; REISZ 2013, c. d. (v pozn. 3); tiež MENDÖL, Z.: Dudits Andor. In: *Pécs Lexikon* I. Pécs 2010, s. 181; *Archivum Regni, Regnum Archivi: the Hungarian National Archives*. Ed.: ÉRSZEGI, G. Budapest 2006; RÉVÉSZ, E.: Dudits, Andor. In: *SAUR Allgemeines Künstlerlexikon* 30. München – Leipzig 2001, s. 248-249.

⁹ Napr. peštiansky *Hauptzensor* Josef Prottmann zakázal vystaviť Madarászov obraz *Kuruc a labanc* (1853), po incidente musel autor zmeniť jeho názov na *Dvaja bratia*. 1863 bol zas vydaný zákaz divadelnej hry o živote Františka II. Rákociho. RÉVÉSZ, E.: Kuruc és labanc – Két testvér – Életrajz Erdély múltjából. Madarász Viktor első történeti festménye 1855-ből. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 47, 1998, č. 1-2, s. 141-151; SOKOLOVSKÁ, E.: *Mesto Banská Bystrica 1850 – 1922. Inventár*. Banská Bystrica 1982, inv. č. E1-192.

Obr. 1: Cornelis Anthonisz. (sc.) – Jörg Breu Jr. (del.): Die Lebensalter des Mannes, okolo 1540, drevorez na papieri, Herzogliches Museum Gotha. Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jörg_Breu_dJ_Die_Lebensalter_des_Mannes.jpg

rakúsko-maďarského vyrovnania (1867) a zavŕšil sa v období príprav osláv tisícročia príchodu uhorských kmeňov do Panónie (1896).¹⁰ Vtedy sa Andor Dudits obrátil k historickej maľbe a pri príležitosti milénia vytvoril monumentálny obraz *František II. Rákoci prichádza na Ónodský snem*. Bol určený pre župný dom

v Sátoraljaújhelyi, vzdialený len pár kilometrov od Rákociho rodiska.¹¹ Pripomínal povestné zhromaždenie, ktoré sa odohralo 30. mája 1707. Povstalcia na ňom zbavili Habsburgovcov vlády nad Uhorskom a zabili alebo zajali tých, ktorí nesúhlasili s pokračovaním päť rokov trvajúcich bojov za nezávislosť.¹²

¹⁰ Oslavám predchádzal problém určenia roku príchodu. Preto sa v októbri 1882 minister náboženstva a školstva Augustín/Ágoston Trefort (*1817 Humenné, Zemplínska župa – †1888 Budapešť) obrátil na Uhorskú akadémiu vied, ktorá tým poverila štyroch historikov: Tivadara Botku, Gyulu Paulera, Ferencza Salomona a Károlya Szabóa. Ich odpovede sa rôznili, čas príchodu určili v rozmedzí rokov 884 až 897. Napokon Uhorský snem schválil zákonom rok osláv 1895, avšak v roku 1893 minister hospodárstva požiadal o ich preloženie na rok 1896. KOMORA, P.: Milénárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In: *Slovensko na začiatku 20. storočia*. Eds.: PODRIMAVSKÝ, M. – KOVÁČ, D. Bratislava 1999, s. 100-116.

¹¹ Obraz s maďarským názvom *II. Rákóczi Ferenc bevonulása az ónodi országgyűlésre* (1896) bol počas II. svetovej vojny odnesený do Sovietskeho zväzu; dnes je vo Vojensko-historickom ústave a múzeu/*Hadtörténelmi Intézet és Múzeum* v Budapešti. RÉVÉSZ 2001, c. d. (v pozn. 8), s. 248. (Olejo tlač obrazu sa nachádza v Múzeu mesta Bratislavy aj v SNM-Spišskom múzeu v Levoči.

¹² Mečmi rozsekali vyslanca Turčianskej stolice Melchiora Rakovského, popravili Krištofa Okolicsányiho a viacerých uväznili. Bližšie KÓNIA, Peter: Ónodský snem v kontexte udalostí povstania Františka II. Rákociho. In: KOVÁČKA – AUGUSTÍNOVÁ (eds.) 2008, c. d. (v pozn. 1), s. 27-40.

Zásluhy na spracovaní osudov Františka II. Rákociho¹³ mal Kálmán Thaly,¹⁴ ktorý sa histórii venoval zo záľuby. Stredoškolské vzdelanie získal v Bratislave a Pápe. Potom začal študovať právo v Pešti, ale pre buricstvo musel ujsť do Sedmohradska. Tam sa z neho stal nadšenec pre kurucov. Po návrate pôsobil ako redaktor a potom ako stredoškolský profesor dejín maďarskej literatúry na peštianskom hlavnom ev. ref. gymnáziu. Koniec života strávil v Bratislave.¹⁵ Zanietené skúmanie uhorskej histórie a práce, ktoré publikoval,¹⁶ mu priniesli prijatie za člena Uhorskej akadémie vied a otvorili dvere do vyšších politických a cirkevných kruhov. Stal sa poslancom Uhorského snemu za mesto Debrecen a jedným z hlavných organizátorov miléniových osláv.¹⁷ Za podpory vlády, vedenej Istvánom Tiszom, vyhľadal v roku

1889 Rákociho hrob v Trácii na vtedajšom území Osmanskej ríše. Na ceste ho sprevádzal titulárny biskup a cirkevný historik Vilmos Frankl¹⁸ a orientalista Armin Vámbéry (Bamberger).¹⁹ Thaly následne inicioval prevezenie pozostatkov Rákociho a jeho blízkych do Uhorska.²⁰ Záležitost' komplikovali dohady o mieste znovu pochovania a takmer 200-ročný výnos označujúci protihabsburských povstalcov za vlastizradcov, ktorý cisár František Jozef I. zrušil až v roku 1904. V decembri toho istého roku boli odkryté hroby Rákociho a jeho blízkych a ich ostatky dočasne umiestnené v Konštantínopole (Istanbul). Vyše roka trvalo zabezpečiť všetko potrebné. Po opatreniach uhorského ministerského predsedu Sándora Wekerleho sa na jeseň 1906 uskutočnil slávnostný prevoz do Košíc,²¹ kde

¹³ Medzi staršie spracovania patria TÓTH, S.: *Kurucz krónikák II. Rákóczi Ferencz korából*. Budapest 1896; ilustroval László Pataky; LEFAIVRE, A.: *Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie 1526 – 1721 (I – II)*. Paris 1902; MÁRKI, S.: *II. Rákóczi Ferenc emlékezete*. Kolozsvár 1903; JURKOVICH, E.: *2. Rákóczi Ferencz Szabadságharcza s Besztercebánya*. B. m. 1903; *A Kassai Rákóczi Ereklje-Kiállítás Lajstroma*. Ed.: MIHALIK, J. Kassa 1903; SIMON, J.: *II. Rákóczi Ferencz és Borsodvármegye*. Miskolc 1906; HORN, É.: *François Rakoczy II, Prince de Transylvanie*. Paris 1906; DESSEWFFY, Š.: *II. František Rákóczi*. Eperjes 1906; MOLNÁR, J.: *II. Rákóczi Ferencz és fejedelmi udvara*. Budapest 1907; *Rákóczi Album. II. Rákóczi Ferenc és kurucai*. Budapest 1907; SZABO, A.: *A Kassai jezsuiták viszontagságai a rákóczi-korban*. Kassa 1909; SZEKFŰ, G.: *A szárműzött Rákóczi*. Budapest 1913; BALLAGI, A.: *Az igaz Rákóczi*. Budapest 1916; *Emlékirat Rákóczi és bujdosó társai halmainak elhelyezése tárgyában*. Budapest 1918.

¹⁴ *1839 Csépe, Komárňansko-Ostrihomská župa – †1909 Trenčín-Záblatie, poch. na ev. cintoríne v Bratislave. Bol synom schudobnených špachticov, právnika Lajosa Thalyho *de Tal et Széchisziget* (*1794 – †1850) a Katalin, rod. Barthaloss *de Nagymad* (*1807 – †1880). AMBRUSOVÁ, U.: Storočný príbeh – Koloman Thaly a František II. Rákoczy 1906 – 2006. In: *Múzeum*, 53, 2007, č. 1, s. 34-35.

¹⁵ V Bratislave žil od roku 1875. Býval v Habermayerovom paláci na Panenskej ul. č. 15. Ku koncu života trpel neurasténiou (nervovým vyčerpaním). Ošetroval ho kamarát primár bratislavskej štátnej kráľovskej nemocnice Gábor Pávai Vajna (*1851 Debrecen – †1913 Bratislava). Zomrel u priateľa Vojtecha Polyáka *de Szabolcs* v záblatskom kaštieli. Pochovali ho vedľa jeho synovca poručíka Karola Thalyho (*1880 – †1902), ktorý pred jeho očami spáchal samovraždu. Kálmán Thaly sa spomína aj v kontexte poézie homosexuálov. CSEHY, Z.: *Szodoma és környéke. Homoszocialitás, barátságretorika*

és queer irányulások a magyar költészetben. Pozsony 2014, 3. časť (recenziu knihy publikoval József Keserü in *World Literature Studies*, 8, 2016, č. 2, s. 107-109); SOÓS, I.: Thaly Kálmán. In: BEKE, L. – GAZDA, I. et al.: *Nemzeti évfordulóink 2009*. Budapest 2008, s. 58-59.

¹⁶ Napr. THALY, K.: *Archivum Rákócziánium I – III*. Budapest 1873 – 1889; THALY, K.: Rákóczi és a sajtószabadság. In: *Magyar Könyvszemle*, 5, 1880, s. 394; THALY, K.: *II. Rákóczi Ferencz*. Pozsony 1881; THALY, K.: *Rákóczi-emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferencz fejedelem halmvainak föltalálása*. Budapest 1893.

¹⁷ KOROMPAL, B.: Koloman Thaly. In: *Rákóczi 110 rokov v Kosíciach*. Ed.: PALENČÁROVÁ, I. Košice 2016, s. 113-116.

¹⁸ *1843 Mojmirovce, Nitrianska župa – †1924 Budapešť.

¹⁹ *1832 Sv. Jur, Bratislavská župa – †1913 Budapešť.

²⁰ Bližšie napr. turkológ SERES, I.: A törökországi bujdosók sírhelyei és a magyar tudóstársadalom. In: *Magyar Tudomány – A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata*, 12, 2006, č. 166, s. 1464-1475.

²¹ Pozostatky previezli parníkom Kelet (Východ) z Konštantínopolu do Constanțe, kam dorazili 27. 10. Prevoz pokračoval špeciálnym vlakom Uhorských štátnych železníc do Oršovy a do Budapešti. Tam smútočné koče išli z Keleti-pályaudvar (Východnej stanice) do Baziliky sv. Štefana; koč s Tökölím/Thökölym do ev. kostola na Deák tér. Koč s Rákocím sprevádzali zástupcovia žúp, v ktorých sa nachádzali Rákociho majetky, a predstavitelia mesta Kluz/Cluj-Napoca; koč s Tökölím sprevádzali zástupcovia Spišskej župy a mesta Kežmarok. Vlak s ostatkami mal odchod z Budapešti 28. 10. o 19:50 a príchod do Košíc 29. 10. o 5:16. Na základe

mal Rákoci počas povstania svoje stanovisko, a kde boli pochovaní jeho starí rodičia.²² Pre miesto znovu pochovania bola upravená severná podzemná krypta Dómu sv. Alžbety.²³ Úpravy naprojektoval architekt a pamiatkar Fridrich/Frigyes Schulek²⁴ a realizoval staviteľ Alexander/Sándor Aigner.²⁵ Bola to osvedčená a uznávaná dvojica, ich spoločným dielom bol napr. *Matyáštemplom* v Budíne. Priestor pri vchode do hrobky,²⁶ ktorej architektúra bola prispôbená gotickému chrámu, bol dotvorený Duditovou nástennou maľbou. Bola vybraná na základe 3. súťaže,

ktorú vypísala Štátna pamiatková komisia/*Műemlékek országos bizottsága (MOB)* rozhodnutím ministra náboženstva a školstva Alberta Apponyiho. Komisia predsedal predseda *MOB*, právnik, ministerský radca a umelecký kritik barón Gyula Forster *de Pusztakér*.²⁷ Tvorili ju osemnásť členovia: Kálmán Thaly, zástupcovia Štátnej rady výtvarných umení/*Országos Képzőművészeti Tanács*, *MOB*, Uhorského spolku umelcov/*Magyar Képzőművészek Egyesülete*, Uhorského zväzu inžinierov a architektov/*Magyar Mérnök- és Építészegylet* a Spolku architektov/*Építőművészek Szövetsége*.

nariadení bol prevoz výhradne v nočných hodinách. Na biskupov príkaz pri trati stáli muži s fakľami a zvonili zvony. Pietny akt znovu uloženia ostatkov Františka II. Rákociho, Heleny, rod. Zrínskej, Jozefa Rákociho, Mikuláša Bercsényiho, Kristíny, rod. Csáky, Antona Eszterházyho a Michala Sibrika sa v košickom dóme konal 29. 10. za pontifikátu košického biskupa Žigmunda Bubicša; znovu uloženie ostatkov Imricha Tököliho sa v kežmarskom ev. chráme uskutočnilo 30. 10. Košická slávnosť začala o 8:00 v smútočnom stane omšou, ktorú slúžil košický pomocný biskup Augustín Fischer-Colbrie za účasti r. k. biskupov, satumarského, rožňavského a spišského a g. k. biskupov, prešovského a mukačevského. Potom zaspieval Košický spevokol, Kálmán Thaly predniesol reč, po ktorej zaznela hymna *Szózat*, rozozvučali sa zvony a počas 24 sálv sa sprievod vydal do dómu. Po skončení liturgie delegácie kládli k rakvám vence. 16:30 sa brány dómu zatvorili. Opäť sa rozozvučali zvony a počas 24 sálv umiestnili rakvy do krypty. Večer zneli z veží kurucké melódie. 20:00 sa v divadle konalo slávnostné predstavenie. KOROMPAI 2016, c. d. (v pozn. 17), s. 115-116; KERÉKGYÁRTÓ, J.: Pohrebné zvony Františka II. Rákócziho. In: PALENČÁROVÁ 2016, c. d. (v pozn. 17), s. 117-131 (tu s. 123-124); ZUBKO, P.: Pohreb Františka II. Rákócziho a košické biskupstvo v roku 1906. In: PALENČÁROVÁ 2016, c. d. (v pozn. 17), s. 132-139; Rákoczy hamvak. In: *Felvidéki Szemle*, 19, 1894, č. 10 (8. 2.), s. 3.

²² Rákoci býval v Košiciach v budove hornouhorského kapitánátu na Hlavnej ul. č. 88 (dnes budova Slovenského technického múzea). Na bohoslužby chodil oproti do františkánskeho kostola alebo do jezuitskeho (dnes premonštrátskeho) kostola, ktorého fundátormi boli jeho starí rodičia: sedmohradský vojvoda Juraj II. Rákoci (*1621 Sárospatak, Zemplínska župa – †1660 Oradea, Biharská župa) a Žofia, rod. Bátori/Báthory (*1629 Šimleu Silvaniei, Sedmohradsko – †1681 Mukačevo, Berežská župa). DUCHOŇ, J.: *František II. Rákoczi a jeho Košice*. Košice 2005.

²³ Zriadenie hrobky bolo ukotvené v zákone. Najprv sa uvažovalo o Kaplnke sv. Štefana, potom o rôznych častiach transeptu a napokon o krypte pod Kaplnkou sv. Štefana. Okrem tejto krypty bolo v dóme ďalších šesť krypt: pod stredom, pod oltárom Najsv. Trojice, pod Kaplnkou sv. Jána

Nepomuckého, pod Kaplnkou sv. Kríža, pod Kaplnkou Metercie a pod niekdajším oltárom Smrti Panny Márie. Pri rekonštrukcii dómu v rokoch 1877 až 1896 boli ponechané tri krypty: severná pod Kaplnkou sv. Štefana (pre Rákociho a jeho blízkych), južná pod Kaplnkou Metercie (pre košických biskupov) a pred niekdajším oltárom Smrti Panny Márie (pre Csákyovcov).

²⁴ *1841 Pešť – †1919 Balatonlelle, Šomodská župa.

²⁵ *1854 Timișoara, Temešská župa – †1912 Budapešť.

²⁶ Do hrobky sa vstupuje po sedemnástich schodoch. Pri mreži je postava s kapucňou držiaca rákociovský erb. Štyri sarkofágy vytvorili Anselmo Andreotti a František Mikula. V strede je sarkofág Rákociho, jeho matky Heleny a ich syna Jozefa, napravo sarkofág kuruckého generála grófa Antona Eszterházyho z Galanty a Forchtenau, naľavo dvorného majstra Mikuláša Sibrika z Óváru a Szarvaskendu. Vo štvrtom sarkofágu sú pochovaní Mikuláš Bercsényi zo Székesu a jeho druhá manželka Kristína, rod. Csáky z Körösszeghu a Adorjanu. Všetci zomreli v Tekirdaĝe (lat. *Raedestum*, maď. Rodostó, slov. Rodošto). Rákociho sarkofág je zo šiklôšskeho mramoru, Eszterházyho, Sibrikov a Bercsényiho z kapriorského mramoru. Zdobia ich erby a nápisy. Pozostatky Rákociho sú v drevenej truhle z cyprusu, vložené do medenej truhly zaliatej v spojoch olovom. Podhlavník je naplnený zemou z Borše a Veľkého Šariša. Rákociho srdce zaslal na jeho žiadosť Mikes Kelemen do kláštora v Grosbois. Pozostatky Heleny, rod. Zrínskej, sú tiež v drevenej truhle z cyprusu, vložené do medenej truhly. Podhlavník má naplnený zemou z Mukačeva. Nad kryptou, v Kaplnke sv. Štefana, sú umiestnené ich pôvodné náhrobné tabule: Rákociho a Heleny, rod. Zrínskej, sú z r. k. Kostola sv. Beňadika – Saint Benoît Katolík Kilisesi v Istanbuli (zv. francúzsky, pretože ho obnovili marseillskí obchodníci a premenili na miesto pochovávaní francúzskych diplomatov); Bercsényiho a Sibrikova tabuľa sú z g. k. Kostola Panny Márie – Panagia Rheumatocratisa Ortodoks Kilisesi v Tekirdaĝe. WICK, B.: *Kassa régi síremlékei : XIX. – XV/III. század*. Kassa 1933, s. 135-136.

²⁷ *1846 Ostrihom, Ostrihomská župa – †1932 Budapešť.

Išlo o trikrát opakovanú súťaž v rokoch 1906, 1908 a 1912. Súťaže sa mohol zúčastniť každý občan Uhorska. Dudits sa zúčastnil druhej a tretej. V 1. súťaži sa návrhy posielali do Uhorského národného múzea a museli obsahovať model v pomere 1:5, nákres, opis a rozpočet. Odmena za víťazný návrh bola 6 000 korún. Prišlo jedenásť návrhov, ale žiaden nevyhovoval. Do 2. súťaže prišlo 23 návrhov, z ktorých komisia určila víťazný návrh od sochára Barnabása Hollóa a architekta Gézu Györgya; Dudits so svojim vyššie spomínaným príbuzným sochárom Ede Margóm a architektom Kálmánom Luxom²⁸ sa umiestnili na štvrtom mieste. Ich návrh bol v secesnom štýle a verejnosti ho predstavili v časopise *Művészet*.²⁹ Nový minister náboženstva a školstva gróf Ján Zichy de Zich et Vásonkeő vyzval víťazov, aby priamo v dóme vytvorili model s ukážkami materiálov. Po jeho preskúmaní v zime 1910 bol vyhodnotený ako nevhodný. Na zasadnutí MOB, ktorého sa zúčastnili architekti József Kauser, Virgil Nagy a Fridrich Schulek, sochár Alojz Stróbl, maliari Július Benczúr a Andor Dudits, sa dohodlo, že bude 3. súťaž len pre maliarov. Spomedzi ôsmich zúčastnených Dudits vyhral.³⁰

Duditsov návrh nenadväzoval na dovtedajšie maliarske spracovania rákociovskej témy; tie sa niesli na vlne (francúzskeho) romantizmu a (mníchovského)

naturalizmu. Témy sa medzi prvými chopil Viktor Madarász, účastník revolúcie 1848/1849, počas pobytu v Paríži, kde žal úspechy za obrazy uhorských rebelov.³¹ Vo francúzskej národnej knižnici našiel Rákociho rukopisy. Zaujal ho opis ako Rákoci uväznený vo Wiener Neustadte³² sedával pri zamrežovanom okne a kým labute plávajúce po vode obmývajúcej múry žalára.³³ V roku 1858 Madarász namaľoval *Zatknutie Petra Zrínskeho* (Rákociho starého otca, popraveného za sprisahanie proti cisárovi) a v roku 1859 *Helenu Zrínsku pred súdom* (Rákociho matku, internovanú vo Viedni potom ako cisárske vojská dobyli mukačevský hrad Palanok). Všetky tieto diela poukazovali na pociťované krivdy spáchané zo strany Habsburgovcov. Madarász stvárnil aj *Ónodskej snem* (1879). Obraz korešpondoval so staršími, obdobne dramatickými, kompozíciami Móra Thana a Somu Orlai Petricha/Petriča.³⁴ Dominuje na ňom mohutná postava vysokého tmavovlasého kučeravého Františka II. Rákociho, povstalcami zvoleného za panujúce knieža dobytých území. Pri nohách mu leží jeho mŕtvy odporca a naokolo stoja odhodlaní a bojovo naladení muži.

Generačne mladší bard uhorskej historickej maľby Július Benczúr namaľoval *Zatknutie Františka II. Rákociho* vo veľkošarišskom kaštieli, ku ktorému došlo 18. apríla 1700.³⁵ Rákociho zobrazil v komnate

²⁸ *1880 Brezno-Bujakovo, Zvolenská župa – †1961 Budapešť.

²⁹ *Művészet*, 9, 1910), s. 163. Pozri aj A Rákoczi-síremlék pályázat. In: *Eperjesi Lapok*, 37, 1909, 12. 9., s. 4. (o sochárskom súbehu); Das Denkmal Franz Rákoczy II. im Kaschauer Dom. In: *Grenzhote*, 34, 1905, 19. 3.

³⁰ REISZ, C. T.: A kassai Rákóczi-freskó emléktáblái. In: *Magyar nemzeti lévtár*. Dostupné online: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_kassai_rakoczi_fresko_emlektablai, publ. 2. 7. 2018.

³¹ *1830 Štítnik, Gemerská župa – †1917 Budapešť. Bližšie o maliarovi KRASZNAI, R.: Egy magyar festő a francia fővárosban: Madarász Viktor párizsi pályafutása. In: „A temető lángész” – *Egy kultuszkép története*. Eds.: BORUS, J. – KARDOS, E. Budapest 2017, s. 12-82.

³² Vo Wiener Neustadte ho uväznili za to, že s Bercsényim chcel nadviazať styky s protihabsbursky naladeným francúzskym kráľom Eudovítom XIV. MOJDIS, J.: Povstanie Františka Rákociho II. a jeho vnímanie vo Francúzsku. In: *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredo európskeho kontextu*. Ed.: DORUJA, J. Bratislava 1998, s. 106-111.

³³ V roku 1905 ho to inšpirovalo k namaľovaniu obrazu, ktorý je dnes v Rákospalotai Múzeu v Budapešti (dar maliarovej dcéry). MATITS, F.: *Madarász Viktor halálának 80. évfordulójának emlékére szervezett kiállítás*. Nyíregyháza 1997, s. 8-9; KACZIÁNY, Ö.: Madarász Viktor. In: *Művészet*, 3, 1904, č. 4, s. 249-257.

³⁴ Mór Than (*1828 Becej, Bácsko-Bodrocká župa, Vojvodina – †1899 Terst): *František II. Rákoci na Ónodskej sneme*, 1864, olej, plátno, 131 x 174 cm, Maďarský parlament, Budapešť. Than sa zúčastnil revolúcie 1848/1849. Maliarstvo študoval na viedenskej akadémii, potom odišiel do Paríža (1855), Nemecka, Belgicka a Ríma. Soma Orlai Petrich (*1822 Mezőberény, Békešská župa – †1880 Budapešť): *Ónodskej snem*, 1865 – 1866, olej, plátno, 150 x 220 cm, súkromný majetok. Orlai Petrich študoval v Pešti, vo Viedni a v Mníchove (od 1850). Datovanie obrazu podľa GALAMB, Z.: *Orlai Petrics Soma. Mezőberény 2011*, s. 187, kat. č. 316. Viktor Madarász: *Ónodskej snem*, 1879, olej, plátno, 186 x 263 cm, Déri Múzeum, Debrecen.

³⁵ Július Benczúr (*1844 Nyíregyháza, Sabolčská župa – †1920 Szécsény, Novohradská župa): *Zatknutie Františka II. Rákociho*, 1869, skica, olej, plátno, 44,5 x 58,8 cm, MNG Budapešť (inv. č. 78.130T). Originál obrazu sa nachádza v Rumunskom

Obr. 2: Raffael: Parnas, 1509 – 1511, freska, Apoštolský palác, Vatikán. Zdroj: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rafael_-_El_Parnaso_\(Estancia_del_Sello,_Roma,_1511\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rafael_-_El_Parnaso_(Estancia_del_Sello,_Roma,_1511).jpg)

ako stojí pri lôžku manželky Charlotte Amalie a berie ju do náruče. Očakávala narodenie ich tretieho syna Jozefa, preto má pri sebe zobrazenú pestúnku a košíku. Všetci zdesene upierajú zrak do zadnej časti komnaty, kde sa z prítmnia vynárajú prichádzajúci vojaci. Dramatickosť výjavu je dosiahnutá prudkým osvetlením hlavných postáv a ponurost'ou priestoru s nepriateľskými narušiteľmi. Maľba s uvoľneným maliarskym rukopisom má sviežu farebnú skladbu a pôsobivú hru svetla a tieňa.

Popri scénických výjavov sa v uhorskom maliarstve objavovali aj historické portréty Rákociho.

Na prelome 19. a 20. storočia patrili k obľúbenej výbave reprezentačných priestorov obecnej, krajinskej alebo štátnej správy, viseli v župných domoch, radniciach, kasínach a podobne. Neznámi autori zväčša kopírovali staršie diela³⁶ alebo sa nechali nimi inšpirovať. Rákociho historický portrét namaľoval aj vynikajúci maliar Fülöp Elek de László (Filip Alex de Laub) v miléniovom roku, ako aj viacerí Benczúrovi žiaci: Július Štetka/Gyula Stetka, Imre Révész (Csebrai) a Július Éder.³⁷ Modernejšie postupy maliarstva, stojace na estetických účinkoch pastóznosti farieb, deleného rukopisu, štylistických

národnom múzeu umenia v Bukurešti. Kaštieľ, v ktorom ho zatkli, bol po požiari 1947 zbúraný. SÁROSSY, Š.: *Kaštieľ vo Veľkom Šariši*. Prešov 2010.

³⁶ Neznámy autor (podľa Ádáma Mányokiho): *František II.*

Rákoci, koniec 19. storočia, olej, plátno, 79 x 63 cm, SNM-Spišské múzeum v Levoči (inv. č. SM-2587).

³⁷ Fülöp Elek de László (*1869 Budapešť – †1937 Londýn): *František II. Rákoci*, 1896, olej, plátno, 177 x 100 cm, Rákociho

skratiek, či náznakovosti jednotlivých motívov, vykazujú obrazy s rákociovskými témami od sedmohradského maliara Lászlóa Patakyho³⁸ alebo od slovensko-maďarského maliara Imricha Gregussa/Greguša.³⁹ Obaja zbierali svoje umelecké skúsenosti v Mníchove, Budapešti a Paríži a kuruckou témou boli obzvlášť zaujatí. Bez ohľadu na štýl jednotlivých malieb, Rákociho podoby sa opierali o jeho dobové stvárnenia zachované na minciach, knižných ilustráciách a olejomaľbách.⁴⁰ Rákociovská téma sa vtedy objavila aj v ranej tvorbe českého maliara Mikoláša Aleša.⁴¹ *Rákociho pochod* namaľoval ako vylúčený študent akadémie pre mecéna umenia a statkára Alexandra Brandejsa; prípravnú kresbu vytvoril v roku 1876 a olejomaľbu 1877.

Tak ako Stetka, Révész a Éder, aj Dudits vyšiel z Benczúrovej školy. V Uhorsku to bola určitá záruka umeleckej spôsobilosti. Dudits v nej završoval svoje

umelecké vzdelanie v rokoch 1891 až 1897. Základy získal v rodnej Pešti u starého učiteľa kreslenia Luigiho/Lajosa Rostagniho,⁴² ktorého pre neho odporučil maliar Orlai Petrich.⁴³ Potom študoval na viedenskej akadémii u Christiana Griepenkerla, freskanta a majstra historických výjavov, Augusta Eisenmengera, špecialistu na monumentálnu maľbu, a Siegmunda L'Allemanda, maliara bojových scén a koní. Po dvoch rokoch, 18. 10. 1887, sa zapísal na mníchovskú akadémiu, najprv študoval v *Naturklasse* u Johanna Caspara Hertericha a potom u profesora *Geschichtsmalerei* Alexandra Liezen-Mayera. Zánrovým výjavom, na ktoré sa spočiatku zamerával, sa podučil v mníchovskej súkromnej škole Simona Hollósyho (Simiona Corbua)⁴⁴. Debutoval v Mníchove v roku 1890.⁴⁵ Dudits chcel ísť k Munkácsymu do Paríža, ale ten mu odpísal, že pre mladého umelca je lepšie zostať v Mníchove, kde nie je vystavený toľkým

múzeum, Sárospatak; Július Štetka (*1855 Kráľova Lehota, Liptovská župa – †1925 Budapešť): *František II. Rákoci*, 1905, olej, plátno, reprodukcia in *Rákóczi Album. II. Rákóczi Ferenc és kurucai*. Budapest 1907, s. 142; Imre Révész (*1859 Sátoraljaujhely, Zemplínska župa – †1945 Vynohradiv, Ugočská župa, Ukrajina) (podľa Ádáma Mányokiho): *František II. Rákoci*, 1907, olej, plátno; Július Éder (*1875 Košice – †1945 Budapešť): *František II. Rákoci na bielom koni*, 1909, olej, plátno, 290 x 229 cm, pôv. pre košickú radnicu, VSM Košice – Expozícia Rodošto, (inv. č. S 2661). *Rákóczi emlékkönyv* I. Ed.: LUKINICH, I. Budapest 1934, s. 19 (Elek de László).

³⁸ *1867 Brad, Huňadská župa – †1912 Vințu de Jos, župa Alba.

³⁹ *1856 Uhrovec, Trenčianska župa – †1910 Budapešť.

⁴⁰ Daniel Warou: Pamätná minca s Rákociho portrétom v profile, razená v roku 1703 v Kremnici. GALAVICS, G.: Daniel Warou (1674–1729): Emlékérem a Rákóczi-szabadságharc vallásbéke-törvényére. In: *Európa szűnpadán*. Ed.: MAROSI, E. Budapest 2009, s. 137-138; NOVOTNÝ, V.: *Mince Josefa I. 1705 – 1711 a Františka II. Rákociho 1703 – 1711*. Hodonín 2003. Rákociho detské portréty od neznámych autorov sú reprodukované in KAMPIS, A.: II. Rákóczi Ferenc arcképeiről. In: *Rákóczi emlékkönyv* II. Ed.: LUKINICH, I. Budapest 1935, s. 73 (4-ročný Rákoci) a s. 75 (8-ročný Rákoci). Bustový portrét v brnení je na frontispise knihy *Histoire des révolutions de Hongrie*, ktorú vydal Jean Neaulme 1739. Dobové portréty: David Richter st.: *František II. Rákoci*, olej, plátno, oválny bustový portrét z roku 1704 v MNM v Budapešti; Ádám Mányoki: *František II. Rákoci*, olej, plátno, bustový portrét

z roku 1712 v MNG v Budapešti (inv. č. 6001). BUZÁSI, E.: *Ádám Mányoki (1673–1757)*. Budapest 2003, s. 288-289. K ikonografií Rákociho portrétov KAMPIS 1935, c. d. (v pozn. 40), s. 71-90. V napoleonskej dobe, v roku 1812, vytvoril Rákociho bustový portrét v brnení maliar Johann Tobias Kärling (*1780 Augsburg – †1845 Pešť).

⁴¹ *1852 Mirotice, Písecko – †1913 Praha.

⁴² *1818 Rím – †1886 Budapešť.

⁴³ Orlai Petrich bol pacient Duditsovho otca.

⁴⁴ *1857 Sighetu Marmarței, Marmarošská župa – †1918 Tlachiv, Marmarošská župa, Ukrajina.

⁴⁵ Rané Duditsove diela: pred 1890: *Lovas párbaj* (Jazdecký súboj), olej, 48 x 66 cm, súkr. maj.; 1890: *Klinikai ambulatórium* (Na klinike), obraz mal Munkácsy vo svojom ateliéri v Paríži; *Rendelő órában* (V úradných hodinách); *Vasárnap délután* (Nedeľné popoludnie); 1892: *Portrét Józsefa Képesyho (starého otca)*, olej, 80 x 60 cm, súkr. maj.; *Ave Mária; A nagymama neve napja* (Meniny starej mamy); *Budapest-ábrázolások* (Pohľad na Budapešť); 1893: *Plénparád* (Sprievod), olej, obraz kúpil cisár do Kráľovského paláca na Budínskom hrade, kde bol do 1912, keď ho daroval veľiteľstvu; *Lánykérés/Döntő pillanat* (Pytačky/Rozhodujúci okamih), olej, plátno, 104 x 82 cm, SNG Bratislava, inv. č. O 467; 1894: *Sv. Štefan kráľ*, oltárny obraz, Recsk, Hevešská župa, objednávateľ egerský/jágerský arcibiskup Jozef Samaša/József Samassa; 90. roky: *Ruiny kostola v Arači (pri Novom Bečéji)*, olej, 90 x 72 cm, súkr. maj.; *Dunaj pri Železných vrátach*, olej, 30 x 33 cm, súkr. maj. Niektoré obrazy spomína REISZ 2018, c. d. (v pozn. 8), s. 373.

pokúšeniam meniť štýl maľby.⁴⁶ Dudits išiel do Talianska a potom sa vrátil do Budapešti. Počas štúdia u Benzúra namaľoval v roku 1895 monumentálny obraz o znovu pripojení Fiume (Rijeka) k Uhorsku. Bol určený do tamojšej radnice.⁴⁷ Dudits sa dostal do širšieho povedomia po získaní štátnej objednávky na výzdobu chodieb novej budovy uhorského parlamentu, dielo architekta Imre Steindla. Na monumentálnych maľbách začal pracovať v roku 1897. Zvečnil *Korunovačnú prisahu Františka Jozefa I. v Budíne* a vytvoril kompozície reprezentujúce jednotlivé ministerstvá: *Národnú obranu, Spravodlivosť, Náboženstvo a Školstvo, Poľnohospodárstvo, Remeslá a Obchod*.⁴⁸ Pri ich tvorbe sa odklonil od dovtedajšieho štýlu a začal uplatňovať výrazné kontúry a lokálne farby. Na jednej strane ho obmedzovala neogotická architektúra, na druhej strane ho lákala vládnuca secesia.

Dudits sa secesnému štýlu oddal pri návrhoch na mozaiky pre fasádu obytného domu zamestnancov pivovaru Antona Drehera ml. v Kőbányi (na Népszínház utca 22), ktorý v roku 1906 naprojektoval Emil Vidor, alebo pri návrhoch na mozaiky pre arkády Kerepeškého cintorína (na Fiumei út 16), postavených v rokoch 1904 až 1908 podľa projektu Lajosa Gerleho a Ármina Hegedüsa. Tu už Dudits spolupracoval s maďarskými nadšencami preraffae-

lizmu. Mozaiky totiž realizoval umelecký sklár Miksa Róth⁴⁹, obdivovateľ Williama Morrisa a Edwarda Burne-Jonesa, popredných umelcov druhej generácie preraffaelistov. Na výzdobe parlamentu aj arkád cintorína bol jeho kolegom maliar Aladár Körösfői-Kriesch⁵⁰, vtedy známy aj ako autor knihy *Ruskinról s az Angol praerafaelitákról* (O Ruskinovi a anglických preraffaelistoch), ktorú vydal v roku 1905. Vplyv anglických estetických názorov bol v uhorskom prostredí citeľný od 90. rokov 19. storočia, kedy sa tvorba prvých preraffaelistov začala uzatvárať. Povoláním učiteľka Šarlota Geócze *de Szendrő* preložila Ruskinovu knihu o benátskej architektúre a potom napísala o ňom velebniacu knihu (1903).⁵¹ O preraffaelistoch písal publicista István Dömötör (1904) a historik umenia István Supka (1905). Navyše v Budapešti sa dali zohnať ich knihy a reprodukcie ich diel.⁵² Na jeseň 1895 a na jeseň 1900 vystavoval v Múcsarnoku Walter Crane⁵³ stovky svojich kresieb, ilustrácií a grafík. Pri príležitosti druhej výstavy, ktorá bola samostatná, prišiel do Budapešti osobne aj s rodinou.⁵⁴ Bola to vítaná príležitosť oboznámiť sa s týmto poeticky ladeným stúpencom preraffaelistov a popredným predstaviteľom hnutia Arts & Crafts, ktoré viedol Morris a Ruskin. Medzi exponátmi prvej výstavy bola aj Cranova grafika jeho obrazu – Most

⁴⁶ ÉBER, L.: Dudits Andor. In: *Művészet*, 10, 1911, č. 10, s. 397-403.

⁴⁷ Andor Dudits: *Navrátienie Fiume Uhorsku*, 1895, olej, plátno, Národné a historické múzeum Rijeka (inv. č. PPMHP 1773/a). Múzeum vlastní aj skicu k obrazu (inv. č. PPMHP 1773/b). Reprodukcia obrazu in MARCZALI, H.: *Magyarország története III. Károlytól a bécsi congresszusig 1711 – 1815. A magyar nemzet története*. Budapest 1898, obr. po s. 308. Dostupné online: <http://mek.oszk.hu/01900/01902/html/index173.html>. Obraz pripomína *Corpus separatum* – akt, ktorým Mária Terézia v roku 1776 vyňala Fiume spod priamej správy Rakúska a pričlenila ho k Uhorsku. Zachytáva starostu mesta ako jasajúcim občanom číta list od cisárovnej.

⁴⁸ REISZ, C. T.: Dudits Andor festőművész emlékezete. In: *Magyar nemzeti levéltár*. Dostupné online: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/dudits_andor_festomuvesz_emlekezete, publ. 10. 6. 2016; SISA, J.: Az Országház. In: HERMANN, R. et al.: *A Magyar Országgyűlés*. Budapest 2011, s. 103-118 (tu s. 115); DÖMÖTÖR, I.: Az új Magyar országháza falfestményei. In: *Művészet*, 1, 1902, č. 3, s. 153 a nasl.

⁴⁹ *1865 Pešť – †1944 Budapešť.

⁵⁰ *1863 Budín – †1920 Budakeszi.

⁵¹ RUSKIN, J.: *Velenye kövei* (The Stones of Venice). Budapest 1896; GEÓCZE, Sarolta (*1862 Bačkov, Zemplínska župa – †1928 Budapešť): *Ruskin élete és tanulása* (Život a učenie Ruskina). Budapest 1903. Túto ilustrovanú knihu zmieňuje PÉTERI, É.: Pre-Raphaelitism in Hungary. In: *Worldwide Pre-Raphaelitism*. Ed.: TOBIN, T. J. New York 2005, s. 185-214 (tu s. 188-189).

⁵² PÉTERI 2005, c. d. (v pozn. 51), s. 189-190.

⁵³ *1845 Liverpool – †1915 Horsham, Anglicko. Bližšie o autovi O'NEILL, M.: *Walter Crane: The Arts and Crafts, Painting, and Politics*. New Haven – London 2010.

⁵⁴ Sprostredkovateľom výstavy bol herec a novinár Kálmán Rozsnyai, ktorý bol v Anglicku Cranovým hosťom a vzbudil u neho záujem o Uhorsko. V Anglicku strávil dlhší čas aj Jenő Radisics, prvý riaditeľ Múzea umeleckých remesiel; medzi jeho prvé akvizície patrili látky z tvorby Williama Morrisa. Radisics bol kurátorom výstavy Britské umelecké remeslo, ktorá sa konala od septembra do novembra 1902. PÉTERI 2005, c. d. (v pozn. 51), s. 186-187.

Obr. 3: Walter Crane: *Bridge of Life*, 1884, olejomalba na plátne, súkromný majetok. Zdroj: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_Crane_-_The_Bridge_of_Life_\(1884\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_Crane_-_The_Bridge_of_Life_(1884).jpg)

života (*Az élet hídjá*), reprodukovaná vo *Vasárnapi Ujság*.⁵⁵

Cranova olejomalba *The Bridge of Life* je z roku 1884. Nachádza sa v súkromnej zbierke. Symbolickým a trochu ironickým spôsobom zachytáva púť človeka. Anjel s veľkými farebnými krídlami prichádza po rieke na člne zdobenom ružami a podáva žene novonarodené dieťa. Matka ho kojí, pri nohách má kľbko nite (osudu). Muž-živiteľ nesie džbán na pleci, ryby v ruke a chlieb na chrbte. Žena-matka opatrne vedie dieťa po stupňoch smerom hore. Tam čaká starý učiteľ a ukazuje už vyrastenému chlapcovi písomnosti. Pod postavou moiry (sudičky) namotávajúcej niť života sa hrajú deti, vyfukujú mydlové bubliny (znak pomínutelnosti). Na ďalšom stupni si mladý muž vedie nevestu v prítomnosti Venuše (lásky). Na najvyššom stupni stojí zrelý muž, dolu ho za nohu

drží Faun (vášeň), vedľa neho je žena s vavrínovým vencom (úspech), Fama trúbi (na slávu), Hermes (obchod) naháňa ženu s mešcom (bohatstvo). O stupeň nižšie stojí Fortúna s vrtkavým kolesom šťastia. Pod postavou rozprestierajúcou drapériu s večernou oblohou je starec, nesie zemeguľu na chrbte (ťarchu sveta), potom sa zhrbený opiera o palicu a mladíka-pokračovateľa rodu, ktorý si ide odhryznúť z jablka (asi na znak dedičného hriechu). Starec nasleduje ženu držiacu plameň večného svetla, ktorá kráča pred ním. Na poslednom schode smútiaca žena hádže vavrínový veniec a moira prestriháva niť života. Muž-nebožtík leží v člne, zdobenom vlčími makmi a anjel smrti s čiernymi netopierimi krídlami ho po rieke odváza preč, do chrámu (večnej pamiatky), ktorý stojí na brehu v pozadí. Na okrajoch obrazu sú ovocné stromy – vľavo plodiace a vpravo odumierajúce.

⁵⁵ PRÉM, J.: A Walter Crane-féle kiállítás a Műcsárnokban. In: *Vasárnapi Ujság*, 42, 1895, č. 43 (27. 10.), s. 711-712, obr. na s. 712. K výstave vyšiel katalóg ISOZ, E.: *Walter Crane*. Budapest 1895. Pozri aj GÁL, I.: Walter Crane in Hungary. In: *The New Hungarian Quarterly*, 19, 1965, s. 219-221; KESERŰ, K.: Art

Contacts between Great Britain and Hungary at the Turn of the Century. In: *Hungarian Studies*, 6, 1990, 2, s. 141-153 (o Cranovi s. 144, 150); GELLÉR, K.: English Sources of „Hungarian Style“. In: *Britain and Hungary I*. Ed.: EMEY, G. Budapest 1999, s. 17-29.

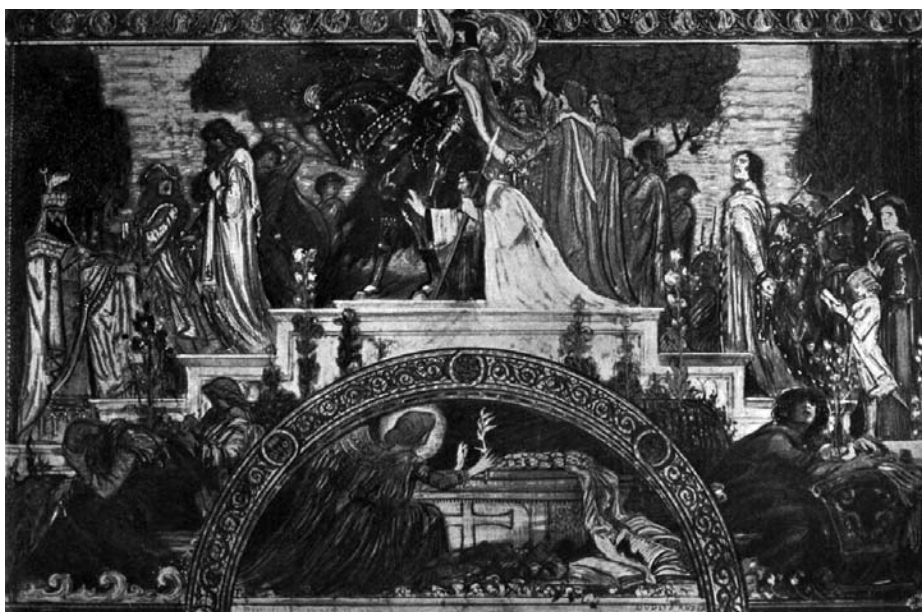
Obr. 4: Walter Crane: *Bridge of Life*, okolo 1884, drevorez na papieri, vystavený v Múcsarnoku. Repro z *Vasárnapi Ujság* 27. 10. 1895, s. 712.

Koncept a kompozíciu Cranovho Mosta života Dudits zopakoval pri tvorbe svojej košickej maľby a priradil sa tak k tvorcom tohto ikonografického

modelu, ktorý sa vo výtvarnom umení rozvíjal od stredoveku.⁵⁶ Dudits neraz čerpal z rovnakých zdrojov inšpirácií ako protagonisti Umeleckej koló-

⁵⁶ Idea deliť ľudský život na etapy je známa od antiky. Solón (ca 600 pred n. l.) hovoril o desiatich etapách po siedmich rokoch, Hippokrates (ca 400 pred n. l.) o siedmich a Aristoteles (ca 350 pred n. l.) o troch: mladosti, zrelosti a starobe. V De Lisleho žaltári (ca 1310, British Library, Londýn) je Koleso desiatich fáz života muža (f.126v). Kolorovaný drevorez z roku 1482 od neznámeho autora (*Die zeben eygenschaft des altters der menschen*, British Museum, inv. č. 1872,0608.351) zobrazuje muža od narodenia po smrť (v hornej línii), ku každej fáze života je priradené zviera (v dolnej línii). Okolo 1540 vytvoril augsburský kresliar Jörg Breu Jr. a amsterdamský rytec Cornelis Anthonisz. drevorez (v Herzogliches Museum Gotha), na ktorom sú už fázy života muža zobrazené na stupňoch, pod každým je prislúšné zviera, na vrchole číha smrčka. Toto dielo sa považuje za ikonografický základ ďalších zobrazení. Cornelis Anthonisz. vytvoril ešte jeden drevorez na túto tému (*De Trap des Levens*, medzi 1543–1553, Rijksmuseum, inv. č. RP-P-1886-A-10296). Keďže ľudia sa obvykle nedoživali vyššieho veku, zobrazenia tohto typu boli zriedkavé. Bežnejšími sa stali od 17. storočia. Postupne sa z nich vytrácali zvieratá. Stupne života žien a párov sa zobrazovali od osvietenstva (Baltasar Talamantes, 1766–1805: *La escala de la vida*, Institu-

to Municipal de Historia, Barcelona; Winter Carl Hansson: *Alderstrappan*, 1799, Bingsjö, Švédsko; Gustaf Otto Wasenius: *Stupne života*, 1831, drevorez, Kodaň). Stupne života dosiahli vrchol popularity v 19. storočí, boli vďačným námetom obrazového priemyslu. V ňom sa uplatnil napr. schwarzwaldský maliar hodín Fridolin Leiber (*1853 Niedereschach – †1912 Frankfurt am Main), ktorý od roku 1881 pracoval pre frankfurtské vydavateľstvo Eduarda Gustava Maya. Maľoval sväté obrázky, ale jeho stvárnenie *Lebensaltersstufen*, *Die Stufenalter der Frau* a *Die Stufenalter des Mannes* sa predávali masovo. V medzivojnovom období takéto zobrazenia ustali. Z tohto pohľadu patrili Dudits k posledným umelcom, ktorí siahli po tomto modeli. ENDREß, F.: *Bilder des Alterns und der Lebensalter im Bildraum Erwachsenenbildung*. Springer-Verlag 2019, s. 155 a nasl. (Breu), s. 159 a nasl. (Anthonisz.), s. 165 a nasl. (Leiber); LUCKE, Ch. – LUCKE, M. – GOGOL, M.: *Lebenstreppe – oder wie man den Alternsprozess über die Jahrhunderte gesehen hat*. In: *European Journal of Geriatrics*, 11, 2009, č. 3-4, s. 132-140; EHMER, J.: *Die Lebenstreppe*. In: *Enzyklopädie der Neuzeit* 7. Ed.: JÄGER, F. Stuttgart – Weimar 2008, s. 50-55; EHMER, J.: *Die Lebenstreppe. Altersbilder, Generationsbeziehungen und Produktionsweisen in der*

Obr. 5: Andor Dudits: Návrh pamätneho triptychu Františka II. Rákociho (stredná a dolná časť), kresba na kartóne. Repro z *Múvészeti* 1912, č. 9, s. 338 (návrh je zrkadlovito otočený).

nie v Gödöllő, ktorí koncepcne rozvíjali umelecké postuláty preraffaelistov, hnutia Arts & Crafts, ako aj generačne starších nazarénov.⁵⁷

Dudits mal už pred košickou maľbou skúsenosti s maľbami v kostolných interiéroch. Do sakrálneho maliarstva vnášal secesné a symbolistické prvky, čo bolo do určitej miery výnimočné, keďže cirkevní hodnostári sa modernizmom bránili; prijateľnejšie

boli pre nich nazarénske produkty stojace na starých (renesančných) inšpiráciách bez náznakov (barokovej) zmyselnosti. Keď Dudits v roku 1908 maľoval v secesnom mode oltárny obraz *Navštívenie Panny Márie* pre vojvodinskú obec Bačka Topola, použil síce tempéry,⁵⁸ ale štýl až tak neprispôobil ani juhotirolskému neogotickému oltáru, ani neogotickému architektúre kostola – *Crkvy sv. Bogorodice sa srpom*.⁵⁹ To platí aj

europäischen Neuzeit. In: *Formen familiärer Identität*. Ed.: EHALT, H. Ch. Wien 2002, s. 53-85 (tu s. 53-64); BRÜCKNER, W.: *Kunst und Konsum – Massenbildforschung*. Würzburg 2000, s. 407-444 (kap. Kleinbürgerlicher und wohlstandsbürgerlicher Wandschmuck im 20. Jahrhundert); <https://publicdomainreview.org/collections/the-steps-of-life/>, cit. 2.8.2019.

⁵⁷ Pozri ELLIS, M. et al.: *Victorian radicals : from the Pre-Raphaelites to the arts & crafts movement*. Munich 2018; PÉTERI 2005, c. d. (v pozn. 51); GELLÉR, K.: *A gödöllői művésztelep – 1901–1920*. Gödöllői Városi Múzeum 2001; KERESÜ, K.: The Workshops of Gödöllő: Transformations of a Morrisian Theme. In: *Journal of Design History*, 1, 1988, č. 1, 1-23. Kolóniu založil Körösfői-Kriesch s donáciou ministerstva 1901; pomáhal mu pritom jeho švager Sándor Nagy. Zoznámil sa s ním v Ríme 1891 u nazaréna Ferenc Szoladitsa.

Nagy strávil niekoľko rokov v Paríži, objavil preraffaelistov, videl ich veľkú výstavu a spoznal nimi ovplyvnenú skupinu rosekruciánov; výrazne ho ovplyvnil Walter Crane. 1895 ho v Paríži navštívil Körösfői-Kriesch a Nagy zas jeho v Sedmohradsku, kde sa zaoberali ľudovým umením, ďalším zdrojom ich inšpirácií. Körösfői-Kriesch bol budapeštianskym starším spolužiakom Jozefa Hanulu (*1863 Liptovské Sliache – †1944 Spišská Nová Ves). HERUCOVÁ, M.: The Interest in the Art of the Nazarenes in Slovakia. In: *Forum Historiae*, 11, 2017, č. 2, s. 47-61 (o Szoladitsovi s. 56-58); ÓRINÉ NAGY, C. et al.: *Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő- és iparművész monográfiája és oeuvre katalógusa*. Gödöllői Városi Múzeum 2016; PÉTERI 2005, c. d. (v pozn. 51), s. 195; HANULA, J.: *Spomienky slovenského maliara*. Martin 1940, s. 151.

⁵⁸ REISZ 2018, c. d. (v pozn. 8), s. 373.

Obr. 6: Andor Dudits: Pamätný triptych Františka II. Rákociho, 1914 – 1916, nástenná maľba, Dóm sv. Alžbety, Košice. Foto: © Peter Gomboš.

pre šesť nástenných malieb pre barokovo-klasicistický Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Brezne, na Horehroní, kde v roku 1909 vláčnymi líniami, lokálnymi farbami a prírodnými komponentmi štylizovaných stromov a kvetov namaľoval vo svätyni sv. Štefana kráľa a sv. Ladislava, v lodi Narodenie a Ukrižovanie

a pri vchode dva historické výjavy: vľavo *Ludovíta I. Veľkého* z rodu Anjou ako prichádza do Brezna spolu so svojou manželkou Elizabetou Kotromanič, aby ho povýšil na mesto [15. augusta 1380] a vpravo *Žigmunda Luxemburského* ako dáva Brezno do vena svojej druhej manželke Barbore Celjskej [22. mája 1424].⁶⁰

⁵⁹ Kostol bol postavený v rokoch 1904 – 1906. Jeho donátormi boli gróf Ján Nepomuk Zichy a jeho manželka barónka Irma, rod. Kray z Krajova a Topola. REISZ 2018, c. d. (v pozn. 8), s. 373.

⁶⁰ O udalosti KOČÍ, M.: Vzťah uhorských kráľovien k svojim venným mestám v stredoslovenskej banskej oblasti. In: *Forum Historiae*, 2, 2008, č. 1, s. 1-7. Nástenná maľba je niekedy mylne interpretovaná ako udalosť z 13. 6. 1405, keď Žigmund udelil

breznianskemu farárovi Jánovi z Hybe a jeho nástupcom právo vyberať dežmu (desiatok) v Brezne a osade Pavlova (Hronec) a túto užívať v prospech farnosti. Okrem toho Žigmund 14. 1. 1404 oslobodil obyvateľov mesta od pridaných poplatkov a pridružil ho k ostatným banským mestám a 8. 9. 1406 dal miestny mlyn do majetku mesta. Duditsove návrhové kresby štyroch breznianskych malieb publikoval ÉBER 1911, c. d. (v pozn. 46): *Sv. Ladislava, Narodenie, Ludovíta I. Veľkého a Žigmunda Luxemburského*.

Obr. 7: Andor Dudits: Helena Zrinska, detail Rákocsiho triptychu, 1914 – 1916, nástenná maľba, Dóm sv. Alžbety, Košice. Foto: © Peter Gomboš

Súťaž na košickú maľbu, ktorú Dudits vyhral, mala podľa predstáv komisie a jej pokynov dotvoriť severnú stenu transeptu, 13,5 m vysokú a 8,5 m širokú, s tým, že sa bude rešpektovať jestvujúce architektonické členenie a severný portál.⁶¹ Maľba mala vystihovať osobnosť Františka II. Rákociho a zvečňovať pamiatku nielen na neho, ale aj na jeho druhov. Zároveň mala umocňovať atmosféru gotického chrámu, ale nie natoľko, aby nezohľadňovala barokovú dobu, v ktorej Rákoci žil.⁶² Komisia

oslovila desiatich maliarov, z ktorých sa dvaja, Aladár Körösfői-Kriesch a Július Éder, súťaže nezúčastnili. Ostatní až na Duditsa a Sándora Nagya boli odchovaní Bertalana Székelya⁶³ na tzv. *Mintarajziskola*. Dezső Kölber⁶⁴ vo svojom návrhu rozdelil stenu na tri polia, orámovanie vytvoril v neogotickom štýle a figurálne výjavy v neobarokovom, čo na komisiu pôsobilo disharmonicky. Sándor Novák⁶⁵ postupoval podobne. Rezső Raksányi⁶⁶ volil ornamentálnu kompozíciu na červenom podklade, ktorý podľa

⁶¹ Na tejto stene bola freska *Premenenie Pána*, ktorú podľa Raffaela namaľoval Ignác Klimkovits/Klimkovič v roku 1863. Pri regotizácii dómu bola odstránená. WICK, B.: *Kassa története és műemlékei*. Kassa 1941, s. 303.

⁶² ÉBER, L.: A Rákóczi-freskó. In: *Művészet*, 11, 1912, 9, s. 331-339 (www.mke.hu/lyka/11/331-339-rakoczi.htm); MÁRKI, S.: Rákóczi legendája és története (Felolvasta a szakosztály 1911 februárius 22-iki ülésén a szerző). In: *Erdélyi Múzeum*, 28, 1911, 4, s. 221.

⁶³ *1835 Cluj-Napoca, Sedmohradsko – †1910 Budapešť - Mátyásföld. Blížšie o maliarovi BAKÓ, Z.: *Székely Bertalan*. Budapest 1999.

⁶⁴ *1874 Budapešť – †1945 Budapešť.

⁶⁵ *1878 Debrecen, Hajducká župa – †1942 Debrecen.

⁶⁶ *1879 Budapešť – †1950 Szentes, Čongrádska župa.

neho symbolizoval Rákociho utrpenie. Octavian Smigelschi,⁶⁷ sedmohradský umelec a potomok poľského šľachtického rodu, ktorý v rokoch 1890 až 1891 pôsobil ako učiteľ kreslenia v Banskej Štiavnici, narazil na kritiku komisie, jeho návrh sa zdal napriek nepochybným kvalitám a pozoruhodnej farebnosti príliš teatrálny. Viktor Tardos Krenner⁶⁸ zvolil ako leitmotív vlajúcu zástavu, na koni cválajúci Rákoci s vyťasým mečom na ňu ukazoval a zhromaždený klérus ju posväcoval. (Poukazovalo to na jednu zo zástav s nápisom *Cum Deo pro Patria et Libertate/S Bohom za vlasť a slobodu*, ktoré Rákoci zadovážil vo Francúzsku a poslal do Kráľovského Uhorska). Zsigmond Vajda (Weiss),⁶⁹ ktorého mecénom bol istý čas gróf Emanuel Andrásy z Betliara, ponúkol takisto neobarokový obraz v neogotickom ráme. O priazeň poroty sa uchádzal aj Sándor Nagy⁷⁰ z Umeleckej kolónie v Gödöllő.⁷¹ Jeho idea mala priam mystický charakter – Rákoci vystupoval ako potomok stredovekých rytierov hľadajúcich svätý grál. Podľa komisie to úplne nevystihovalo jeho osobnosť, ocenila však jemne štylizované postavy kľučiacich anjelov a uhorských svätcov.

Andor Dudits k svojmu návrhu iba vecne poznamenal, že stenu poňal ako monumentálnu pamätnú tabuľu a kvôli jej členitosti ju horizontálne rozdelil na tri časti – hornú, strednú a dolnú.⁷² Do strednej, plochou najväčšej, situoval kľúčové momenty Rákociho života. Začínajú vľavo dolu⁷³ narodením – Helena Zrínska/Jelena Zrinska, po prvom manželovi Rákoci a po druhom Tököli, sedí nad kolískou a chráni v náručí malého Františka.⁷⁴ Ďalšie výjavy namaľoval Dudits „na moste života“ – na stupňoch oblúku, tri stúpajú hore na vrcholné plató a tri klesajú dole. Po stvárnení narodenia je Rákoci (na prvom vyššom stupni) ako dospievajúci

Obr. 8: Daniel Gabriel Rossetti: *La Donna della Finestre (Jane Morris)*, 1880, kresba pastelom na papieri, súkromný majetok. Zdroj: www.the-athenaeum.org/art/detail.php?ID=25269

chlapec s knihou v ruke a vedľa neho viedenský arcibiskup Žigmund Kollonich/Kolonić, ktorý ukazuje na nebesia, lebo podľa Duditsa ho naučil bohabojnosti; jemu bol Rákoci na cisársky príkaz zverený na prevýchovu, keď mu uväznili matku (1688), (a on ho poslal jezuitom do Prahy a potom do Jindřichovho Hradca).⁷⁵ Rákoci (na druhom

⁶⁷ *1866 Ludoš, Sibiňská župa – †1912 Budapešť.

⁶⁸ *1866 Budín – †1927 Budapešť.

⁶⁹ *1860 Bukurešť – †1931 Budapešť.

⁷⁰ *1869 Nemetbánya, Vesprémska župa – †1950 Gödöllő, Peštianska župa.

⁷¹ Sándor Nagy vytvoril na Slovensku v medzivojnovom období (1923) nástenné maľby v Kostole sv. Štefana v Trsticiach na Žitnom ostrove.

⁷² ÉBER 1912, c. d. (v pozn. 62).

⁷³ Návrh, publikovaný v ÉBER 1912, c. d. (v pozn. 62), je oproti realizácii zrkadlovito otočený, nezačína vľavo, ale vpravo.

⁷⁴ O Rákociho detstve písala DÁNIELNÉ LENGYEL, L.: *A gyermek Rákóczi*. Budapest 1930.

⁷⁵ Bližšie NOVÁKOVÁ, S.: František Rákoczi a Jindřichův Hradec. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichobradecká a Třeboňská*. Red.: PIKAL, J. Jindřichův Hradec 2006, s. 18–28. Rákoci mal 12 rokov, keď sa musel vo Viedni s matkou

vyššom stupni) stojí hrdo, hoci má spútané ruky a odvádzajú ho do žalára vo Wiener Neustadte (1700). Zástup postáv (na tretom vyššom stupni) predstavuje jeho druhov, s ktorými sa vzoprel proti cisárovi,⁷⁶ jeho najbližší – užhorodský župan, povstalecký generál a jeho pravá ruka Mikuláš Bercsényi a povstalecký hlavný kapitán Ádám Vay sú už spolu s ním na vrcholnom plató. Rákoci je zobrazený ako panujúce knieža: sedí na koni v rytierskom brnení a v červenom plášti s hermelínom, jednou rukou drží opraty a druhou dvíha meč (na návrhu, na maľbe drží červenú zástavu). Pri koňovi je kľáčiaca postava poddaného v dlhom bielom odeve (tak ako u Crana postava sediaceho Fauna); zrejme pripomína Rákociho oslobodenie poddaných, ktorí mu pomáhali v boji, preto pravou rukou drží kopiju a ľavou ukazuje na nasledujúce udalosti: Rákoci (na nižšom hornom stupni) opúšťa vlasť v sprievode dvoch postáv, odchádza so sklonenou hlavou, ale s rukou na srdci, smeruje k francúzskemu kráľovi Ľudovítovi XIV. (na nižšom strednom stupni), ale ten ho gestom ruky posielá do otvorenej náruče sultána Ahmeda III. (na najnižšom stupni), ktorý mu vo svojej ríši ponúkol azyl.⁷⁷ Vpravo dolu pod schodmi je posledný výjav – zostarnutý Rákoci sedí

skľúčene, opiera sa o svoj meč a počúva šumenie mora (naznačeného vlnovkami), za ním sedí jeho tajomník Mikes Kelemen (Zágoni), a píše pamäti z ich azylového pobytu (*Törökországgi levelek/Listy z Turecka*). Postavy výjavov konca a začiatku sú k sebe otočené chrbtom (ako u Crana anjel života a anjel smrti). Medzi nimi je polkruhový tympanón portálu. Dudits, ako sám podotkol, jednotlivé výjavy zjednotil kvetmi,⁷⁸ tie akoby vyrastali pred pomyselnou architektúrou stupňovitého oblúka, (avšak pri realizácii boli zmenené na vavrínové girlandy s červenými bobuľami a s červenými stuhami, ktoré lemujú bočné časti polkruhovej rímsy tympanónu).

Dolná časť maľby je situovaná do poľa tympanónu. Pri Rákociho sarkofágu kľáči anjel a kladie naň olivovú ratolesť – symbol zmierenia s Bohom, (ale táto postava je len na návrhu). Na sarkofágu je položený vavrínový veniec s červenou stuhou – symbol úcty. Ostatné vence sú dolu v strede a v rohoch. Ten stredný je na listinách a knihách, ktoré mali pripomínať Rákociho ako tvorca nových zákonov. Na listinách sú vročenia; rok 1705 upozorňuje na prvý povstalecký snem v Szécsényi a rok 1906 na uloženie Rákociho pozostatkov v Košiciach. Horná časť maľby je zakomponovaná do architektonic-

(navždy) rozlúčiť. Vo VSM Košice sa zachoval obraz 8-ročného Rákociho, v čase výskumu v expozícii Rodošto. Podľa predlohy z roku 1684 (KÁMPIS 1935, v pozn. 40, obr. na s. 75) ho v roku 1912 namaľoval László Tatz (*1888 Máriapócs, Sabolčská župa – † pravdepodobne 1951 Filipíny). Rákoci po absolvovaní jezuitských škôl odišiel do Rekemu (v dnešnom Belgicku) za svojou sestrou Juliannou, vyd. Aspremont-Lynden z Rekemu/*von Reckheim*. Tam ho zoznámili s 15-ročnou Charlotte Amalie von Hessen-Rheinfels-Rotenburg, s ktorou sa v Kolíne nad Rýnom oženil (1694). Mali päť detí: dvojčatá Leopolda-Ľudovíta (*1696) a Leopolda-Juraja (*1696), synov Jozefa (*1700) a Juraja (*1701) a dcéru Šarlotu (*1706). Rákoci mal ešte s knáznou Alžbetou Sienawskou, rod. Lubomirskou, nekorunovanou kráľovnou Poľska, dcéru Máriu Žofiu (*1698).

⁷⁶ Vzburu pripravoval v Poľsku na panstve Sienawskich v obci Berežani (na dnešnej Ukrajine), kam sa uchýlil po úteku z väzenia vo Wiener Neustadte (1701). Tam za ním prišli jeho poddaní – obchodník so soľou Tamás Esze z obce Tarpa a vojenský zbeh Albert Kis z obce Barkasovo. Presvedčili ho, aby sa postavil na čelo ich povstania. Ľudia totiž nevládali živiť početné cisárske vojsko rozmiestnené po krajine. Blížšie KÓNYA 2005, c. d. (v pozn. 1).

⁷⁷ Rákoci po vypuknutí povstania (1703) získal síce spojenectvo francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV., ktorý mal záujem na oslabení moci Habsburgovcov v Európe, ale výraznejšiu pomoc mu odmietal. Podporil ho finančne a do „jeho Uhorska“ vyslal francúzskeho vyslanca. Po porážke Rákoci odišiel do Poľska (1711). Ľudovít XIV. mu kúpil panstvo v Jaroslavi (v Podkarpátí), kde sa o neho starala knázná Alžbeta Sieniawska (LINK-LENCZOWSKI, A. – POPIOLEK, B.: Sieniawska Elżbieta Helena 1669 – 1729. In: *Polski słownik biograficzny* 37. Kraków 1997, s. 90). Rákoci sa obával atentátu, preto odcestoval do Gdańska, nastúpil na anglickú loď a odplával do francúzskeho prístavu Dieppe (1712). Išiel do Paríža, nejaký čas bol vo Versailles a po smrti kráľa (1715) sa utiahol do kamaldulského kláštora v Grosbois. Meditoval, záhradníčil a písal pamäti. Kláštor opustil iba pri príležitosti návštevy ruského cára Petra I. Veľkého, a keď Paríž navštívil sultán Ahmed III. Ten mu ponúkol pomoc, ak mu pomôže bojovať proti Habsburgovcom. Rákoci to prijal, ale kým prišiel do Konštantínopolu (1717), Habsburgovci s pomocou princa Eugena Savojského Osmanov/Turkov porazili (pri Belehrade) a vyjednali s nimi mier (v Požarevaci). Nato bol Rákoci z Konštantínopolu vyhostený do mesta Tekirdağ (1720). Blížšie KÓNYA 2005, c. d. (v pozn. 1).

⁷⁸ ÉBER 1912, c. d. (v pozn. 62).

Obr. 9: Andor Dudits: Pohrebný sprievod, horná časť Rákociho triptychu, 1914 – 1916, nástenná maľba, Dóm sv. Alžbety, Košice. Foto: © Peter Gombos

Obr. 10: Edward Burne-Jones: *The Wedding of Psyche*, 1894 – 1895, olejomalba, Kráľovské múzeum krásnych umení, Brusel. Zdroj: www.wikiart.org/en/edward-burne-jones/the-wedding-of-psyche-1895

kých rámov steny. V troch po sebe idúcich výjavoch zachytáva prenesenie pozostatkov Rákociho a jeho blízkych do Uhorska. V každom výjave je sedem postáv, ktoré dovedna vytvárajú pohrebný sprievod. Rovnako odeté postavy v dlhom ozdobnom rúchu so sklonenými hlavami nesú tri rakvy. Dve iné postavy sprievodu majú horiace fakle. Vpredu kráčajú členovia Štátnej pamiatkovej komisie a Uhorskej akadémie vied: Gyula Forster, Kálmán Thaly, Vilmos

Fraknói, za nimi archivár Lajos Thallóczy/Thallóczy (Stommer),⁷⁹ lekár antropológ Aurel Török (Ponori Thewrewk)⁸⁰. Nasledujú cirkevní hodnostári, ktorí vykonali pohrebné obrady: gréckokatolícky mukačevský biskup Július Firczák⁸¹ a rímskokatolícky pomocný košický biskup Augustín Fischer-Colbrie⁸²; sprievod uzatvárajú postavy smútiacich, niektorí z nich kľáčia a modlia sa. V pozadí stredného výjavu vidno Hagiu Sofiu, symbol Konštantínopolu.⁸³

⁷⁹ *1857 Košice, Abovská župa – †1916 Herceghalom, Peštianska župa.

⁸⁰ *1842 Bratislava – †1912 Ženeva.

⁸¹ *1836 Chudľovo, Zakarpacie – †1912 Užhorod.

⁸² *1863 Želiezovce, Tekovská župa – †1925 Košice.

⁸³ WICK 1941, c. d. (v pozn. 61), s. 340.

Komisia Duditsov návrh označila za dojemný a moderný, ocenila, že nie je patetický, že štylizované postavy majú patričnú veľkosť a primerane naznačený pohyb. Taktiež sa jej javilo, že Rákociho hrdinskosť je dostatočne vyzdvihnutá. Jednoduchosť výtvarného poňatia podľa nej korešpondovala s charakterom stredovekých nástenných malieb, rovnako ako plošnosť zobrazenia a zlaté pozadie. Profánnosť výjavov sa jej zdala byť vyvážená zobrazením posvätného aktu prenesenia pozostatkov.⁸⁴ Na maľbe nechýbal Duditsov obľúbený motív – husté mračná – ktoré sa stali typické pre jeho tvorbu, čo si všimol už jeho súčasník historik umenia László Éber (Ellenberger).⁸⁵

Maľba s rozmermi 8 x 8,5 m bola realizovaná minerálnymi farbami a je signovaná v pravom dolnom rohu, pod koncom drapérie, ktorá prekrýva sarkofág, „DUDITS ANDOR 1914 • 16“.⁸⁶ Jej slávnostné odhalenie sa nekonalo a po jej dokončení prebiehali ešte snahy o dotvorenie, osadenie mramorových tabúl s textami a vytvorenie okna, ktoré mal vyhotoviť už spomínaný „maďarský preraphaelista“ Miksa Róth. Vzhľadom na zmenenú politickú a spoločenskú situáciu po I. svetovej vojne k tomu už nedošlo.⁸⁷

Dobová kritika vnímala Duditsov triptych ako „moderný“, súčasná ho uvádza ako „konzervatívny“.⁸⁸ Medzi Duditsovým návrhom a realizáciou sú viaceré rozdiely. Na maľbe absentujú motívy ako veľký tmavý strom na pozadí v strede, kvety pod schodmi, kniha, anjel pri sarkofágu atď. Navyše

jednotlivé figúry neboli pôvodne stvárnené svetelne a farebne ako rovnocenné, hlavní protagonisti sú na návrhu výraznejší ako ostatné postavy. Návrh sa javí živší, prepracovanejší a secesnejší.

Štruktúra, nanesenie farieb v rôznej hrúbke,⁸⁹ strojené a v pohybe ustrnuté postavy, ich dlhé drapérie padajúce v rytmických skladoch, opakujúce sa gestá a tlmená, prevažne zemitá, farebnosť budia dojem mozaiky. Zlaté pozadie (s mračnami) to len dotvára.⁹⁰ Na bočných okrajoch strednej časti sú dramatizujúco temné (böcklinovské) stromy. Sú iné ako na okrajoch situované (ovocné) stromy na Cranovom Moste života alebo (riedke) stromy na kompozične príbuznej Raffaelovej freske Parnasu, kde sú tri stromy v takom rozvrhnutí, v akom ich zamýšľal aj Duditsov.⁹¹

Rákociho matka Helena Zrínska sa až tak nepodobá žene, známej z jej historických portrétov, hoci má perlami zdobené vlasy ako na starom budapeštianskom obraze od neznámeho autora.⁹² Nadýchaným účesom a celkovým zjavom evokuje skôr dobový ženský ideál – zasnenú múzu preraphaelistov a modelku ich obrazov inšpirovaných antickou mytológiou a stredovekou mystikou – slávnú Jane Burden, manželku Williama Morrisa a milenkú Danteho Gabriela Rossettiho, ktorá zomrela v roku 1914; zhodou okolností, keď Duditsov práve začal maľovať košický triptych. Odkazy na umenie preraphaelistov sú aj v hornej časti maľby: pohrebný sprievod má v sebe niečo z estetického vyznenia svadobného sprievodu Psyché, dielo Edwarda Bur-

⁸⁴ ÉBER 1912, c. d. (v pozn. 62).

⁸⁵ ÉBER 1911, c. d. (v pozn. 46), s. 399.

⁸⁶ GOMBOŠ, P.: Reštaurovanie nástennej maľby Apoteóza života Františka II. Rákócziho v Dóme sv. Alžbety v Košiciach. Úvod – Umeleckohistorická analýza: Marta Herucová. In: PALENČÁROVÁ 2016, c. d. (v pozn. 17), s. 160-168 (tu s. 163-164).

⁸⁷ K plánovanému dotvoreniu vstupu do Rákociho hrobky sa zachovala korešpondencia medzi predsedom MOB Gyulom Forsterom a predsedom vlády Sándorom Wekerleom. Spomína to REISZ 2018, c. d. (v pozn. 30).

⁸⁸ RÉVÉSZ 2001, c. d. (v pozn. 8), s. 249.

⁸⁹ GOMBOŠ 2016, c. d. (v pozn. 86), s. 163.

⁹⁰ Secesní umelci sa vracali k zlatému pozadiu, ktoré bývalo na starých mozaikách, ikonách a tabuľových maľbách. Zlato symbolicky zvyšovalo zobrazené na ikonické. Príkladov je veľa, obrazy Gustava Klimta, belgického umelca Paula Cauchieho, jeho maľba *Femme et fillette* (1910); zlaté pozadie má aj mozaika Aladára Kőrösfői-Kriescha *Hódolat Hungáriának* (Pocta Uhorsku) na fasáde Kultúrneho paláca v Targu Mureș (okolo 1913), ktorá je Duditsovej maľbe veľmi blízka. – Blížšie ALAMI, S.: *Gustav Klimt – Frauen auf Goldgrund und femmes fatales*. München 2007.

⁹¹ Fresku vytvoril Raffael 1509 – 1511 v Podpisovej sieni pápeža (Stanza della Segnatura) v Apoštolskom paláci vo Vatikáne. Crane bol paradoxne jeden z Raffaelových obdivovateľov, čo bolo v rozpore s názormi preraphaelistov, ktorí si cenili umenie pred ním, jeho tvorbu pokladali za príliš mechanickú a príliš odľahitú. Blížšie *Truth & Beauty: the Pre-Raphaelites and the Old Masters*. Ed.: BURON, M. E. Munich 2018.

ne-Jonesa, Rossettiho žiaka.⁹³ Podobnosť je v rytmi-
zácii kompozície a postáv, v dobovo indiferentných
(divadelných) odevoch i v detailoch, akým je dlhý
šál ukončený strapcami, u Burne-Jonesa na žene
hrajúcej na husle na konci sprievodu a u Duditsa na
postavách nesúcich rakvy.

Preraffaelisti sa vyhranili voči akademickému
umeniu v roku 1848, chceli maľovať obrazy s hl-
bokými myšlienkami a dojemnými príbehmi, ve-
novat' sa otázkam života a smrti, vernosti a zrady
a podobne, a keďže to chceli robiť s plnou váž-
nosťou ako stredovekí umelci, vrhali sa na štúdium
prírody, na symbolické významy rastlín, na poéziu
a inú literatúru, ktoré im pomáhali vyjadrovať ich

umelecké zámery. Fetišizovali krásu, nemali však
žiadne striktné pravidlá a ctili si slobodu osobného
prejavu. To ich vzdialilo od nazarénov, ktorí chceli
byť tiež ako stredovekí umelci, ibaže preraffaelisti
sa nehodlali obmedziť len na kresťanské námety,
nemenej milovali rytierov a princezné, legendy,
mýty, fantáziu. Prít'azlivosť ich umenia vedela byť
omamná. Mohla vedome alebo nevedome spôsobiť
aj to, že sa uhorský bojovník za nezávislosť objavil
na košickej maľbe ako rytier v plnej zbroji. V Dudit-
sovom podaní však bolo cítiť istú povrchnosť, ktorá
poznomenala aj jeho medzivojnovú tvorbu, keď začal
maľovať obrazy koketných južanských a orientálne
vyzerajúcich žien.

Andor Dudits and the Reverberations of Pre-Raphaelite Inspirations in his Painting in Košice

Résumé

In the Cathedral of St Elizabeth in Košice, there is
a wall painting in honour of Francis II Rákóczi (1914
– 1916). Its author is Budapest painter Andor Dudits
(*1866 – †1944). It belonged to one of the last works
done on the theme of anti-Habsburg resistance in
painting, which was popular from the lost revolution
of 1848/1849 to the millennium celebrations of
1896 (Madarász, Than, Orlai Petrich, Benczúr, Elek
de László, Stetka, Révész, Éder, Pataky, Greguss).
Rákóczi's grave was found in Thrace by Kálmán
Thaly (1889) who initiated a transfer of his remains
to Košice (1906). These, together with the remains of
the ones close to him, were placed into the adapted
northern crypt. The State Monuments Commis-

sion announced a competition to paint the adjacent
northern wall of the transept. Besides Dudits, Dezső
Kölber, Sándor Nagy, Sándor Novák, Rezső Rak-
sányi, Octavian Smigelschi, Viktor Tardos Krenner
and Zsigmond Vajda participated in it. Dudits won.
He was a descendant of humanist Andrija Dudić of
Orehovice (*1533 – †1589), and the son of a doctor
Miklós Dudits. He studied under Luigi Rostagni in
Budapest, at the Vienna and Munich Academy and at
the Julius Benczúr's Master School in Budapest. He
made his debut in Munich (1890). At first, he painted
genres (*Courting*, 1893, SNG Bratislava). During the
preparation of the millennium celebrations he started
to incline to historical painting (*Francis II Rákóczi*

⁹² Reprodukciu dobového portrétu Heleny Zrínskej publikoval
HORVAT, R.: *Slike iz brvatske povijesti* (Obrazy z chorvátskej
histórie). Zagreb, 1910. Za jej dobový portrét sa považuje
najmä neznačený portrét dámy s perlami vo vlasoch a v šatách
zdobených hermelínom v zbierke MNM v Budapešti, šírený
formou kópií a grafík. Populárny sa stal aj oválny portrét

Heleny Zrínskej od Karola Jakobeya (*1825/1826 Kula,
Vojvodina – †1891 Budapešť), dnes v súkromnom majetku.

⁹³ Edward Burne-Jones (*1833 Birmigham – †1898 Lon-
dýn): *The Wedding of Psyche*, 1894 – 1895, olej, plátno, 122 x
214,4 cm, Kráľovské múzeum krásnych umení, Brusel.

comes to the *Ónod Diet*, 1896, HM Budapest). The tendency towards Art Nouveau was reflected in the paintings in the Hungarian Parliament (1897) and in the designs of mosaics (1906, 1908). He cooperated with Pre-Raphaelism enthusiasts: Miksa Róth and Aladár Körösfői-Kriesch. Körösfői-Kriesch founded an Art colony in Gödöllő (1901) and published a book on Ruskin and Pre-Raphaelists (1905). Walter Crane exhibited in Budapest (1895, 1900). Among the exhibits of the first exhibition was his graphic of his own painting *Bridge of Life*, reproduced in *Vasárnapi Ujság*. Its concept and composition were used by Dudits when creating the painting in Košice. Both works relied on the iconographic model of stages of life. Dudits followed the style of his Art Nouveau work in the sacral space (Bačka Topola, 1908; Brezno, 1909). He made two designs for the Cathedral in Košice, 1908 (unrealized) and 1912 (realized with changes). The first was created together with the sculptor Ede Margó, orig. Morgenstern, and architect Koloman Lux, native of Bujakov, nowadays part of Brezno, and the second one on his own, as the second round of the competition was intended only for painters. The painting has three parts. In the lower is Rákóczi's sarcophagus, in the middle milestones of his life and in the upper part the transfer of his remains to Košice. The middle part begins at the bottom with the figure of Jelena Zrinska, who protects little Francis in her arms, at the 1st stage (left) Rákóczi is as a teenage boy with the Archbishop of Vienna, Sigismund Kollonich, who sent him for re-education to Jesuits after the imprisonment of his mother. At the 3rd stage he is among his companions, with whom he defied the Emperor, at the top are the closest to him – Miklós Bercsényi and Ádám Vay and he is depicted as the reigning prince on a horse; going down, at the 3rd stage, he leaves his country,

goes to the French King Louis XIV standing on the 2nd stage, who, however, sends him by the gesture of his hand into the arms of Sultan Ahmed III standing on the 1st stage (right). Below, there are old Rákóczi with his secretary Mikes Kelemen, orig. Zágoni, who is writing memoirs. Their figures (in the final scene) face back from Jelena with the child (in the opening scene), just like the angel of death and the angel of life in Crane's painting.

There is a funeral procession in three consecutive scenes of the upper part of the painting. Figures in decorative robes carry three coffins, members of the State Monuments Commission and the Hungarian Academy of Sciences lead the procession (Gyula Forster, Kalmán Thaly, Vilmos Fraknói, Lajos Thallóczy, orig. Stommer, and Aurel Török, orig. Ponorí Thewrewk), followed by church dignitaries (Bishop of Mukachevo Julius Firczák and auxiliary Bishop of Košice Augustin Fischer-Colbrie) and behind them the other mourners. In the background in the middle scene there is Hagia Sophia, symbol of Constantinople (Istanbul).

Layers of muted earth colours of varying thickness with theatrically forced and stunned in movement figures, long draperies falling in rhythmic stores, repetitive gestures, and a golden background with clouds give the impression of a mosaic. There are (Böcklin like) dark trees on the edges of the central part; trees on the sides, but approached differently, are also in Crane's painting. Jelena Zrinska with fluffy hairstyle and overall appearance, evokes a contemporary female ideal – Jane Morris, née Burden, the Pre-Raphaelite Muse. The references to the art of Pre-Raphaelites is also in the upper part: the funeral procession resembles the aesthetic tone of the wedding procession of Psyche, painted by Edward Burne-Jones.